

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Пожуєв В.І. (м. Запоріжжя)

Анотація

В статті дається аналіз становлення інформаційного суспільства, що розвивається в нових умовах глобалізації, яка невинно впливає на розвиток інформаційних технологій та підвищення інформаційної культури; умови, які впливають на розвиток інформаційного суспільства; даються сучасні підходи до визначення поняття «інформації», яка є ключовою при визначенні нового етапу цивілізації; даються характеристики інформації, яка є ключовим стратегічним ресурсом, що стоїть в одному ряду з фінансовими, трудовими, природними; основні шляхи і напрями формування інформаційної економіки XXI століття.

In the article the author gives the analysis of becoming of informative society, which develops in the new terms of globalization that incessantly influences on development of information technologies and increase of informative culture; terms which influence on development of informative society; the modern approaches to determination of concept «information», that is key of determination of the new stage of civilization; the description of information, that is a key strategic resource, which stands in one row with financial, labour, natural ones; basic ways and directions of forming of informative economy of XXI age.

Ключові слова

ІНФОРМАЦІЯ, ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО, ІНФОРМАЦІЙНА ЕКОНОМІКА, ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ, ІНФОРМАЦІЯ ЯК КУЛЬТУРНИЙ РЕСУРС, ІНФОРМАЦІЯ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ РЕСУРС, ЕПОХА ІНФОРМАТИЗАЦІЇ, ГЛОБАЛІЗАЦІЯ, ІНФОРМАТИЗАЦІЯ

Вступ

В умовах глобалізації та інформатизації вирішальна роль належить інформаційній культурі в систематизації глобального світу. Робертсон висуває думку про соціокультурні складові процесу глобалізації та про її історично-культурні виміри, тому інформація – це **культурний ресурс**, носій інтелекту, в основі якої пріоритет освіти, науки, культури. Як відмічає М.Блюменталь, інформація стала розглядатися як ключ до сучасної економічної діяльності, базовий ресурс, що має сьогодні таке значення, яке в минулому мали капітал, земля і робоча сила. У працях **Д.Куа**, **Р.Кроуфорда**, **Г.Сакаїї**, **Дж.Ходжсона** та ін. виокремлені основні ознаки нового суспільного устрою, які пов'язані з сучасним соціально-економічним розвитком, що

характеризується зростанням ролі та значення факторів, пов'язаних з інтелектуалізацією та інформатизацією господарського життя суспільства. На думку західних дослідників, **інформація та знання**, що трактуються не як субстанція, втілена у виробничих процесах або засобах виробництва, а як безпосередня продуктивна сила, що перетворюється на найважливіший фактор сучасного господарства, «первинний сектор», який постачає господарство найсуттєвішим ресурсом виробництва. Так, на думку Т.Сакаїї, новий етап розвитку цивілізації відрізняється тим, що рушійною силою є цінності, створені знаннями. Інформація як соціальний феномен характеризується наступними аспектами: 1) комунікаційного, пов'язаного з процедурою передачі повідомлення, трансляції відомостей (дослідження комунікацій, комунікаційних технологій, інформаційних мереж); 2) змістовного, пов'язаного з передачею продуктів інтелектуальної діяльності та їх засвоєнням, спрямованим на зростання обізнаності або зниження невизначеності отримувачів.

Мета статті:

- проаналізувати умови становлення інформаційного суспільства;
- дати визначення інформації як ключового ресурсу інформаційного суспільства;
- дати аналіз переходу суспільства від постіндустріального до інформаційного;
- розкрити, як впливає інформація на ефективність суспільств;
- прокоментувати різні підходи зарубіжних і вітчизняних вчених до визначення інформації як ключового стратегічного ресурсу держави, який впливає на її ефективність.

Обговорення проблеми

У сучасній літературі сформувалися два підходи до визначення сутності інформації: 1) атрибутивний, за якого інформація кваліфікується як невід'ємна ознака будь-якого матеріального об'єкта та оцінюється як міра впорядкованості структур та взаємодій; 2) функціональний, прихильники якого пов'язують інформацію з функціонуванням та розвитком систем, що самоорганізуються. Інформація – це документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються в суспільстві, призначені для передачі в процесі комунікації; зміст повідомлення; абстрактне поняття, що свідчить про застосування інформаційного підходу (теорії інформації або теорії комунікації) для аналізу того чи іншого явища об'єктивної реальності. Слід дати наступні характеристики інформації як об'єктивного явища: 1) самостійна виробнича галузь, тобто вид економічної діяльності; 2) невід'ємний фактор будь-якого виробництва, який є фундаментальним ресурсом кожної економічної системи; 3) інформаційний товар, який лежить в основі створення інформаційного продукту або інформаційної послуги і виступає як матеріальний товар,

що визначається не вартістю, а монопольною ціною через рівновагу попиту й рівня платоспроможності покупця; 4) елемент ринкового механізму, який поряд з ціною та корисністю впливає на визначення оптимального стану економіки та її рівноваги; 5) один з найважливіших факторів у конкурентній боротьбі. Інформація, таким чином, впливає на ефективність виробництва без фізичного збільшення традиційних ресурсів; діє на суб'єктивний фактор виробництва – людину, його характер, особливості; прискорює процес виробництва за рахунок зменшення періодів виробництва та обертання.

Лише з входженням суспільства до нової соціальної стадії розвитку, коли економічне лідерство почало ототожнюватися з наукоємною продукцією, глибокими знаннями, вмінням швидко нарощувати професійний потенціал завдяки умілому опрацюванню інформаційних матеріалів, сформувалося принципово нове ставлення людства до інформації. З того часу її стали називати **стратегічним ресурсом**, що стоїть в одному ряду з фінансовими, трудовими, природними та іншими ресурсами розвитку держави і суспільства. Тому **основними ознаками інформаційного суспільства** слід назвати наступні: 1) перетворення інформації на найважливіший економічний ресурс, що має глобальний характер і забезпечує підвищення ефективності, зростання конкурентоспроможності та інноваційний розвиток суб'єктів господарювання; 2) зростаючий вплив інформації на всі сфери людської життєдіяльності, перетворення її на предмет загальнодоступного споживання населення; 3) інтенсивне формування інформаційного сектора економіки, який займає домінуючі позиції в новому суспільстві; 4) перетворення інформаційної сфери на фундамент, основу всіх видів економічної діяльності. Інтелект, інформація та знання стають більш вагомим ресурсом у XXI столітті. Вже в 80-х рр. XX ст. західні вчені почали акцентувати увагу не стільки на зростанні ролі та значення інформації, скільки на пріоритетності інтелектуальної діяльності та знань, тобто інформації, яка засвоєна людиною. Ще Д.Белл відмічав, що інформатизація суспільства відбувається в рамках загального переходу від індустріальної до постіндустріальної фази розвитку, в якій головну роль будуть відігравати теоретичні знання.

Основні риси постіндустріального суспільства, за Д.Беллом, зводяться до наступного: 1) провідна роль теоретичного знання становить основу технологічних інновацій; 2) нова інтелектуальна технологія дає змогу знаходити більш ефективні підходи до вирішення технічних, економічних і соціальних проблем; 3) вирішальна роль «носіїв знання» належить професіоналам, технічним спеціалістам, які складають найчисленнішу соціальну групу; 4) посилення ролі та значення науки у технічному переозброєнні суспільства; 5) формування економічної теорії інформації на основі заміни трудової теорії вартості теорією цінності, заснованої на знаннях. Засновник

теорії постіндустріального суспільства Д.Белл найважливішою ознакою нового устрою вважав вступ людства в інформаційну епоху. Це означає не просто розвиток способів комунікації, які існували раніше, а виникнення нових принципів соціальної і технологічної організації. Нова інформаційна епоха, заснована не на механічній техніці, а на інтелектуальній технології, дозволяє нам говорити про новітній принцип суспільної організації і соціальних змін. Це висуває на вирішальне місце теоретичне знання як джерело оновлення, що змінює природу технологічного процесу. На основі цього в майбутньому найвищого успіху досягнуть суспільства, здатні: інвестувати головним чином в науку та освіту; знаходити нові можливості застосування знань та перетворення їх у нові товари та послуги; забезпечувати тісний зв'язок між університетами, іншими центрами вищої освіти, які є ключовими інститутами постіндустріального суспільства. Японський вчений Й.Масуда визначив інформаційне суспільство як таке, в якому: 1) інформаційні цінності є більш значущими, ніж матеріальні; 2) економіка оцінює капітал, втілений у знаннях вище, ніж капітал, втілений у матеріальній формі. До основних напрямків інформаційної економіки, на думку **Л.Г.Мельника**, слід віднести:

- 1) виробництво засобів оброблення інформації;
- 2) виробництво програмних продуктів;
- 3) виробництво наукоємною продукції;
- 4) виробництво патентно-ліцензійної продукції;
- 5) виробництво кваліфікованих кадрів;
- 6) виробництво управлінських технологій;
- 7) виробництво інформаційних технологій;
- 8) посередницька діяльність в економіці;
- 9) забезпечення комунікаційних процесів;
- 10) інші інформаційні послуги.

На думку британського економіста У.Мартіна, інформаційним є суспільство, у якому якість життя, так само як і перспективи соціальних змін та економічного розвитку, все більше залежать **від інформації та її використання**. У такому суспільстві життєвий рівень, структура праці і відпочинку, система освіти і ринок суттєво залежать від прогресу в інформації та знаннях. На думку М.Кастельса, на зміну індустріальному способу виробництва йде інформаційний спосіб розвитку, головним джерелом якого виступає технологія генерування знань, обробки інформації та символічної комунікації. Інформаційна економіка, яка розвивається в інформаційному суспільстві, – це економіка, в якій конкурентоспроможність суб'єктів господарювання визначається їхньою здатністю генерувати, обробляти і ефективно використовувати інформацію, засновану на знаннях, тому споживання інформації тотожне формуванню нового знання. Інтелектуальна, озброєна праця, яка базується на знаннях, творчі здібності працівників,

їх професійна кваліфікація, права та дизайн, торговельні знаки, патенти, структура управління та інформаційні технології стають першоосною та рушійною силою виробництва, стратегічним фактором розвитку національних економік в інформаційну епоху.

Глобалізація, в якій розвивається інформаційне суспільство, - це не уніфікація (американізація), це і стан, і процес, і перспектива розвитку людського суспільства, з'єднання людськості у цілісному світі. Відомо, що переваги глобалізації не реалізуються автоматично, не всі країни відчувають їх однаковою мірою. Інтереси зближення людей роблять їх дії передбачуваними. Сьогодні ж суб'єктами економічних інтересів, які стоять за нинішньою глобалізацією, виступають не люди, а корпорації. Досягнення глобальної економіки, незважаючи на проблеми фінансової кризи, не зняли з повістки дня проблему подолання небезпечних розривів у рівнях економічного розвитку країн, в тому числі і розвитку інформатизації суспільств. Сьогодні ж в ім'я прибутку капіталізм проникає туди, де раніше переважали інші цінності – культурні, професійні. Гроші в нинішніх умовах глобалізації правлять життям людей більше, ніж раніше. А світ ще не навчився сьогодні управляти грошовими потоками у міжнародній сфері.

Глобалізація є об'єктивним незворотним процесом, який не спинити, однак цей процес, все ж треба регулювати. Тим більше це стосується України – ввійти в європейський і світовий ринки, у світовий інформаційний простір з мінімальними втратами. В глобальній економічній системі не залишилось можливостей для стихійних ринкових відносин між державами. Глобалізація світового ринку не тільки не суперечить дедалі інтенсивнішим регіональним інтеграційним процесам, але, навпаки, є каталізатором їх розвитку. Учені різних країн розробили більше десяти моделей глобальної економіки, які пропонують варіанти вирішення світових проблем. Найбільш відомими серед них є модель Римського клубу «Перебудова світового порядку», підготовлена Я.Тінбергом, а також розробки В.Гаврилишина, І.Медоуза, Д.Форрестера та ін. Глобалізація, в тому числі й інформаційна економіка, виступає як складний економічний процес, покликаний підвищити ефективність господарювання. Сьогодні людство розраховує на те, що наука, техніка і соціальна організація, як і раніше у попередніх циклах, «втягне» світ із глобальної кризи, анулює різницю між бідними і багатими країнами. Пошуки виходу з цієї кризи непрості.

Розробляючи теорію переходу до ринкової економіки, запроваджуючи реформи, **ми не можемо ігнорувати головні світові цивілізаційні процеси, зокрема процеси постіндустріального розвитку.** На планеті відбувається не стільки економічна конвергенція, корелятом якої могло б слугувати політичне і соціальне єднання глобального співтовариства, скільки уніфікація певних правил гри, повсюдна інформатизація, забезпечення прозорості економічного

простору, розширення світової комунікаційної мережі. Через глобалізацію конкуренція зазнає деяких змін. Знижується роль держави як регулятора і посилюється роль міжнародних інститутів. З одного боку, полегшується доступ віддалених конкурентів, а з іншого – зростають можливості ухилення від конкуренції. Посилюється **інноваційна складова**, яка є каталізатором конкурентних процесів на глобальному ринку. Доведено, що конкуренція виступає глобалізаційним механізмом як спосіб з'єднання субординуючих і координуючих складових соціально-економічного влаштування в контексті: а) конкуренції як освоєння нових технологій, які формуються на глобальному рівні, та присвоєння загального цивілізаційного багатства у форму соціалізації й гуманізації; б) конкуренції як відкриття нового соціального простору людського розвитку й інновацій, тобто позитивного гетерогенного ускладнення соціальних зв'язків і механізмів; в) конкуренції як інтеграції соціальних груп, професійних корпорацій і консолідації націй, етнічних груп у процесі усвідомлення і формування активного ставлення до глобальної невизначеності цивілізаційного розвитку.

Висновки

1. Дійсно, **ми починаємо жити в епоху інформації**, вірити в абсолютну цінність інформації, епоху, яка інколи величає себе «**століттям інформації**». І дійсно, до кінця 80-х рр. ХХ століття обробка, передача інформації та операції з нею були основним заняттям кожного четвертого працюючого в США, або навіть кожного третього, якщо рахувати вчителів та інших працівників сфери освіти (П.Пільцер). Так, у ХХІ ст. зростає інтелектуальний зміст будь-якої праці, чи то сільське господарство, чи то промисловість, заклади чи вільні професії. Невпинно зростає частка людей, які стають працівниками «розумової праці». Інформація і знання становлять одночасно і вихідний матеріал, і продукт їхньої діяльності. Тому сьогодні все більше людей, які приходять на роботу і занурюються в світ ідей та нової інформації.

2. В умовах інформаційного суспільства історична тенденція приводить до того, що домінуючі функції і процеси все більше виявляються організованими за принципом мереж. Саме **мережі складають соціальну морфологію наших суспільств**, а поширення мереженої логіки, на думку М.Кастельса, значною мірою відбивається на розвитку та результатах процесів, пов'язаних виробництвом, повсякденним життям, культурою та владою.

3. Подальша еволюція теорії постіндустріального суспільства пов'язана з 80-ми роками ХХ ст. У цей період західні вчені почали акцентувати увагу не стільки на зростанні ролі та значення інформації, скільки на пріоритетності **інтелектуальної діяльності та знань, тобто інформації, яка засвоєна людиною**. Ці зрушення знайшли відображення у концепціях «економіки, заснованої на знаннях»,

«суспільства знань», «економіки знань», «інтелектуальної економіки», які характеризуються: 1) заміщенням праці знаннями, пріоритетність інтелектуальних, а не технічних навичок, перетворення економіки в систему, що функціонує на основі обміну та економіки знань; 2) заміна трудової діяльності новим типом активності, заснованої на творчості; 3) перетворення суспільного виробництва в інноваційне, яке базується на використанні нових знань.

4. В останні десятиріччя відчувається величезний **попит на інформацію**, а значить, і на комунікації, що зумовлюється діловими зв'язками, обмінами, глобалізацією конкуренції тощо. Цей попит викликаний і підтримується значними змінами в самих інформаційних і комунікаційних технологіях, в основі яких лежать три основні сили: 1) розширене використання комп'ютерної техніки; 2) зниження ціни на передачу інформації; 3) поєднання комп'ютерної техніки і комунікаційного обладнання. Залежно від контексту і змісту інформація може подаватися у вигляді тексту, графіки, звуку, відео чи в будь-якій іншій формі. Інформаційні і комунікаційні технології, зумовлені розвитком знань, в свою чергу, стають важливим елементом, що прискорюють розвиток останніх.

5. Залежно від розвитку суспільства, **інформація має специфічні форми** прояву, по-різному впливає на процеси соціально-економічної розбудови як окремої країни, так і всього світового господарства. Нині, коли людство переживає процеси повсюдного впровадження інформаційних і телекомунікаційних технологій, коли знання набувають рушійної сили в економічному розвитку, коли майже всі країни світу перейшли на шлях ринкової економіки, інформація набуває свого нового значення, перетворюючись на економічну категорію. Інформація розглядається як основний чинник отримання економічних переваг, оскільки вже не потрібно доводити той факт, що країна, яка має високий рівень інформатизації більш самостійна у визначенні своїх свобод, стратегії й тактики розвитку, більш вільна у своїх діях на шляху інтеграції у світове господарство та утвердження свого позитивного іміджу на світовому ринку.

Перспективи подальших досліджень:

- ✓ аналіз інформаційної культури сучасного українського суспільства;
- ✓ шляхи і напрями оптимізації впровадження інформаційних технологій в навчальний процес;
- ✓ вивчення зарубіжного досвіду впровадження інформаційних технологій в цивілізаційному розвитку суспільства;
- ✓ синергетична методологія дослідження цивілізаційних засад інформаційного суспільства;
- ✓ зв'язок інформаційної економіки з конкурентними перевагами тієї чи іншої країни, що діє в глобальному середовищі.

Джерела

1. Чухно А.А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України.- К.: Логос, 2003.
2. Кастельс М. Інформаційна економіка: економіка, общество и культура.- М.: ГУВШЭ, 2000.
3. Сакайя Т. Стоимость, создаваемая знаниями, или История будущего /Новая постиндустриальная волна на Западе: Антология / Под ред.В.Л.Иноземцева.- М.: Academia, 1999.
4. Ходжсон Дж. Социально-экономические последствия прогресса знаний и нарастания стоимости // Вопросы экономики.- 2001.-№8.
5. Винер Н. Кибернетика.- М., 1968.
6. Мильнер Б.З. Управление знаниями.- М.:ИНФРА-М, 2003.
7. Стюарт Т. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организации / Новая постиндустриальная волна на Западе:Антология / Под ред. В.Л.Иноземцева.- М.: Academia, 1999.
8. Махлуп Ф. Производство и распространение знаний в США: Пер. с англ.- М.:1966.
9. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: Пер. с англ.- М.: Academia, 1999.
10. Мельник Л.Г. Информационная экономика.- Сумы: ИТД «Университетская книга», 2003.
11. Базилевич В.Д. Интеллектуальна власність: Підручник.- Київ: Знання, 2006. - 431 с.
12. Экономический потенциал административных и производственных систем: Монография / Под общ. Ред. О.Ф.Балацкого.- Сумы: ИТД «Университетская книга», 2006.- 973 с.
13. Бочан І.О., Михасюк І.Р. Глобальна економіка: Підручник.- К.: Знання, 2007.- 403 с.

Стаття надійшла 20.02.2009 р.